

КОЛІЗИЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В АСПЕКТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ

К.А. Рябець

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

М.В. Самойлов

*студент 4 курсу юридичного факультету
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. У вітчизняному законодавстві в цілому, так і, зокрема, в земельному законодавстві існує чимала кількість юридичних (правових) колізій, переважна кількість яких за свою правовою природою є об'єктивними та обумовлені специфікою правового регулювання земельних відносин [10].

Міністерство юстиції України в інформаційному листі «Щодо практики застосування норм права у випадку колізії» від 26 грудня 2008 р. зазначає, що неузгодженість між чинними нормативно-правовими актами, їхнє протиріччя з одного й того самого предмета регулювання, а також суперечність між двома або більше формально чинними нормами права, прийнятими з одного і того ж питання, в теорії права відомі як колізія норм права [17, с. 41].

На думку Ю.О. Тихомирова, юридична колізія — це протиріччя між існуючим правовим порядком та намірами і діями щодо його зміни [5, с. 97].

С.С. Алексеев зазначає, що юридична колізія є зіткненням актів у зв'язку із їх дією на тій чи іншій території, з компетенцією правотворчих органів та часом видання актів [6, с. 76].

Таким чином, юридична колізія — це спірне правовідношення, що має суб'єктивну природу і виникає, як правило, через помилки законодавця, передусім порушення правил формальної логіки [15].

Необхідно відзначити, що в світі немає жодної системи законодавства, яка б не містила колізій, оскільки зумовлені вони, перш за все, об'єктивною реальністю, а вже потім, як причина — помилка законодавця. Так чи інакше, з правовими колізіями потрібно боротися, а саме усувати їх шляхом внесення змін до чинного законодавства, бо як наслідок виникає безліч питань та протиріч стосовно регулювання тієї чи іншої сфери суспільних відносин.

Подолання правових колізій земельного законодавства України є одним із пріоритетних напрямків діяльності державної влади та одним із основних

завдань науковців, нормотворців та інших фахівців в цій галузі. Так, Т.О. Коваленко вважає, що залежно від результатів негативного впливу на ефективність правового регулювання земельних відносин, юридичні дефекти можуть ускладнювати таке регулювання або взагалі його унеможливити. Зокрема, наявність юридичних колізій значно ускладнює правове регулювання, оскільки в цьому випадку необхідно віднайти колізійну норму або скористатись темпоральним, ієрархічним чи змістовним правоположенням для правильного обрання правової норми. Наявність такого юридичного дефекту, як прогалина, може повністю унеможливити правове регулювання земельних відносин» [18, с. 1-2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання окремих колізій у земельному законодавстві досліджувалися у працях Г.І. Балюк [11], О.М. Браніцького [12], Д.В. Бусуйка [13], О.М. Пашенка [14], М.В. Шульги [7], Т.О. Коваленко, а також інших вчених у галузі земельного права.

Метою статті є аналіз та порівняння норм Земельного кодексу України і положень Конституції України та надання пропозицій щодо усунення правових колізій, що мають місце між їх нормами.

Основні результати дослідження. Основу земельного законодавства становлять Конституція України, Земельний кодекс України, прийнятий 25 жовтня 2001 р. та інші закони України, предметом регулювання яких є земельна сфера суспільних відносин. За своєю сутністю система земельного законодавства є досить різноманітною.

28 червня 1996 р. Верховною Радою України були прийняті Конституція України та Закон України «Про прийняття Конституції України і введення її в дію». Основний Закон закріплює державний, суспільний лад, права, свободи та обов'язки людини та громадянина, форми прямого народовладдя, систему та принципи організації державної влади, місцевого самоврядування, а також територіальний устрій.

Конституція України містить цілісну систему засад конституційного ладу, що становлять концептуальну єдність. Важливими засадами конституційного ладу України, закріпленими у I-му розділі Конституції, є принципи народного та державного суверенітету. Так, у ст. 1 Основного Закону зазначено, що Україна — суверенна держава, суверенітет України поширюється на всю її територію (ст. 2) (засада державного суверенітету), у ч. 2 ст. 5 зафіксовано, що народ України є єдиним джерелом влади в Україні (принцип народного суверенітету), та визначено форми реалізації народовладдя — пряму (вибори, референдум) та опосередковану (через органи державної влади і органи місцевого самоврядування) [1; 19, с. 101].

Відповідно до ст. 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Аналізуючи дану статтю слід звернути увагу також на положення ст. 13 Конституції України, згідно з якою земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права

власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України.

Вищезазначеними положеннями Конституція України закріплює домінуюче значення за державною формою власності (власністю Українського народу) на землю серед інших форм права власності.

Слід також зазначити, що народ, який відповідно до приписів Конституції України, має особливий статус, загалом та в частині права власності на землю, зокрема, але про це не зазначено в Земельному кодексі України.

До цього часу в доктрині конституційного права України, за винятком окремих публікацій, питання юридичної природи та здійснення права власності на землю Українського народу не були предметом самостійного наукового пошуку. Вдалі спроби здійснити характеристику зазначеного права народу здійснювалися представниками науки цивільного і земельного права [19, с. 105]. Так, наприклад, В. Носік слушно відзначає, що проголошене у перших законах незалежної України і закріплене у Конституції України право власності Українського народу на землю не знайшло свого адекватного вираження у земельному законодавстві і подальшого розвитку у правовій системі України. Сучасна земельно-еколого-правова доктрина потребує проведення системного і комплексного дослідження методологічних, теоретичних проблем та конституційних засад здійснення права власності на землю Українського народу [20].

Першопочатково земля (вітчизна) належить нації (народу в національному розумінні). На певному етапі свого розвитку, реалізуючі право національного суверенітету, народ (нація) здобуває власну державу. Існування держави пов'язано із запровадженням низки державно-правових інститутів, у тому числі й громадянства, якого набувають представники різних етнічних груп, що населяють територію вказаної держави і формують народ у громадянському розумінні цього поняття. У такому випадку земля (вітчизна) як власність нації трансформується в об'єкт власності Українського народу (в його громадянському розумінні). Водночас вона стає просторовою основою юрисдикції держави, а отже, державною територією. Таким чином, земля (вітчизна), що є невід'ємним атрибутом національного суверенітету, згодом стає гарантією народного та просторовою основою державного суверенітету [19, с. 104].

Згідно із ч. 1 ст. 374 Цивільного кодексу України суб'єктами права власності на землю (земельну ділянку) є фізичні, юридичні особи, держава та територіальні громади [3, с. 121]. Аналізуючи зміст цієї статті можна дійти висновку, що земля може перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Право власності на землю — це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками.

Слід відрізнити термін «земля», що вжитий в Конституції України від терміна «земельна ділянка». Проте, законодавець в Цивільному кодексі України в ч. 1 ст. 374 ототожнив їх, а саме: «...на землю (земельну ділянку)...» [3]. Але цього робити не можна, оскільки поняття землі має більш широке значення в порівнянні із земельною ділянкою.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону земель» земля — це поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними

елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею [4]. На нашу думку, таке визначення землі є досить вузьким і не розкриває кількісних показників, які стосуються території землі. Тому доречно вважати, що земля — це вся земна поверхня, що знаходиться в межах території України. А земельною ділянкою у відповідності із ч. 1 ст. 79 Земельного кодексу України [2] є частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами.

Згідно зі ст.ст. 325–327 Цивільного кодексу України суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи. Фізичні та юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна, за винятком окремих видів майна, які відповідно до закону не можуть їм належати. У державній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить державі Україна. У комунальній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить територіальній громаді. Управління майном, що є у комунальній власності, здійснюють безпосередньо територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування [3, с. 105].

Згідно зі ст. 1 Земельного кодексу України, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Використання власності на землю не може завдавати шкоди правам і свободам громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Відповідно до ч. 3 ст. 78 Земельного кодексу України земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності. Проаналізувавши зміст цієї норми, варто зазначити, що законодавець спочатку зазначає в ч. 3 ст. 78 Земельного кодексу України приватну власність, а останньою — державну власність. Зазначене свідчить про протиріччя вищевикладеним положенням Конституції України, відповідно до яких земля є основним національним багатством, власністю Українського народу, від імені якого право власності здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України. Зважаючи, що відповідно до ст. 8 Конституції України Конституція України має найвищу юридичну силу, можна впевнено стверджувати про наявність правової колізії, що полягає у невідповідності ч. 3 ст. 78 Земельного кодексу України положенням ст. 8, 13 та 14 Конституції України.

Висновки. Земельне законодавство сучасної України, процес формування якого триває з 1990 р. у рамках проведення в Україні земельної реформи, характеризується нестабільністю та низьким ступенем системності. Норми, що регулюють земельні відносини, розпорошені по сотнях нормативно-правових актів [9, с. 12–19], причому дублювання у правовому регулюванні земельних відносин стало стандартом законопроектної роботи. Це неминуче призводить до наявності величезної кількості колізій. Наявність численних колізій значно знижує ефективність правового регулювання, підриває довіру населення до держави, ставить під сумнів успіх земельної реформи в Україні [8, с. 3].

Таким чином, юридичні колізії в земельному праві України є розбіжностями (суперечностями чи відмінностями) земельно-правових явищ, які мають

об'єктивний характер, виникають у сфері регулювання земельних відносин та характеризуються відмінністю результатів їх застосування [18, с. 2].

На сьогодні існує декілька способів, за якими можливо визначити нормативно-правовий акт, яким слід керуватися. У разі існування неузгодженості між нормами, виданими одним і тим самим нормотворчим органом, застосовується акт, виданий пізніше, навіть якщо прийнятий раніше акт не втратив своєї чинності. Така неузгодженість може виникнути внаслідок того, що прийняття нової норми не завжди супроводжується скасуванням «застарілих» норм з одного й того ж питання. У разі існування суперечності між актами, прийнятими різними за місцем в ієрархічній структурі органами — вищестоящим та нижчестоящим, застосовується акт, прийнятий вищестоящим органом, як такий, що має більшу юридичну силу. У разі існування неузгодженості між актами, виданими одним й тим же органом, але які мають різну юридичну силу, застосовується акт вищої юридичної сили. Наприклад, у випадку суперечності норм закону та Конституції України, які прийняті Верховною Радою України — колізія вирішується на користь Конституції, яка має найвищу юридичну силу [17, с. 41]. Власне, останнє є дієвим способом подолання правової колізії, дослідженої в даній статті.

Для того, щоб виправити юридичну колізію, яка була виявлена в процесі даного дослідження, потрібно привести у відповідність ч. 3 ст. 78 Земельного кодексу України до положень ст. 8, 13 та 14 Основного Закону, виклавши її наступним чином: «Земля в Україні може перебувати у державній, комунальній та приватній власності».

А.М. Мірошниченко стверджує, що розглядаючи проблему попередження та усунення існуючих колізій у правовому регулюванні земельних відносин, насамперед слід звернути увагу на проблему мінімізації міжгалузевих колізій, тобто колізій між приписами, вміщеними до різних галузей законодавства (власне конституційного, земельного, цивільного, господарського, адміністративного, фінансового тощо) [8, с. 222].

В даному випадку правова колізія виникла лише через те, що законодавець, при написанні Земельного кодексу України не врахував в достатній мірі положень Конституції України, що й призвело до порушення правил формальної логіки. Навіть така, на перший погляд, не досить суттєва колізія є неприпустимою, оскільки це може викликати неправильне тлумачення норм законодавства та як кінцевий результат — неправильне застосування норм права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3-4. — Ст. 27.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40-44. — Ст. 356.
4. Про охорону земель: Закон України від 19 червня 2003 року № 962-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 349.

5. *Тихомиров Ю.А.* Юридическая коллизия / Ю.А. Тихомиров. — М.: Независимое изд-во «Манускрипт», 1994. — 230 с.
6. *Алексеев С.С.* Государство и право: Учебный курс / С.С. Алексеев — М.: Юридическая литература, 1993. — 164 с.
7. *Шульга М.В.* Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. — Х.: Консул, 1998. — 224 с.
8. *Мірошніченко А.М.* Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. — 270 с.
9. Земельний кодекс України з постатейними матеріалами: Збірник нормативно-правових актів та матеріалів судової практики: За станом нормативно-правових актів та актів органів судової влади на 1 лютого 2006 року / Упорядник А.М. Мірошніченко. Науковий редактор В.В. Носік. — К.: Фізична особа — суб'єкт видавничої справи Романчук Р.С., 2006. — 720 с.
10. *Коваленко Т.* Колізія нормативно-правових актів земельного законодавства та її вплив на ефективність земельно-правового регулювання / Т. Коваленко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2010. — № 84. — С. 39.
11. *Балуєк Г.І.* Проблеми соціальної ефективності діяльності прокуратури по нагляду за додержанням і застосуванням земельного законодавства // Земельне право України. — 2006. — № 6. — С. 49-56.
12. *Браницький О.М.* Про окремі правові колізії сплати земельного податку // Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД: міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 10-11 вересня 2010 р.: зб. наук. праць. — Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2010. — С. 175-178.
13. *Бусуйок Д.В.* До питання про шляхи удосконалення законодавчого регулювання грошової оцінки земельних ділянок // Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Біла Церква, 21-22 травня 2010 р. — Біла Церква, 2010. — С. 44-47.
14. *Пащенко О.М.* Визначення понять «суспільні потреби» та «суспільна необхідність» у чинному земельному законодавстві: термінологічні суперечності // Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних відносин і природокористування в Україні та країнах СНД: міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 10-11 вересня 2010 р.: зб. наук. праць. — Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2010. — С. 247-249.
15. Юридична колізія [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Юридична_колізія.
16. Україна [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Україна>.
17. Щодо практики застосування норм права у випадку колізії: Лист Міністерства юстиції України від 26 грудня 2008 р. // Все про бухгалтерський облік від 11.03.2009 р. — 2009. — № 23. — ст. 41.
18. *Коваленко Т.О.* Юридичні дефекти у правовому регулюванні земельних відносин в Україні: підходи до класифікації / Т.О. Коваленко // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_gravo/2011_4/files/LA411_20.pdf
19. *Бориславська О., Заяць І., Різник С.* Власність Українського народу на землю як елемент конституційно-правового механізму забезпечення суверенітету України /

О. Бориславська, І. Заяць, С. Різник // [Електронний ресурс]/ Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlpu_yu/2011_53/101con53.pdf

20. Проблеми здійснення права власності на землю українського народу: Автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.06 / В.В. Носік; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2007. — 34 с.

Рябець К.А., Самойлов М.В. Колізія вітчизняного земельного законодавства в аспекті права власності на землю

У статті на підставі проведеного аналізу та співвідношення окремих норм Земельного кодексу України та Конституції України в частині права власності на землю, виявлена та досліджена юридична (правова) колізія.

Ключові слова: *Земельний кодекс України, Конституція України, юридична (правова) колізія, земля, земельна ділянка, державна власність, приватна власність.*

Рябец К.А., Самойлов Н.В. Коллизия отечественного земельного законодательства в аспекте права собственности на землю

В статье на основании проведенного анализа и соотношения отдельных норм Земельного кодекса Украины и Конституции Украины в части права собственности на землю, обнаружена и исследована юридическая (правовая) коллизия.

Ключевые слова: *Земельный кодекс Украины, Конституция Украины, юридическая (правовая) коллизия, земля, земельный участок, государственная собственность, частная собственность.*

Ryabets K.A., Samoilov M.V. Competing national land legislation in terms of land ownership

The article is based on the analysis and correlation of certain provisions of the Land Code of Ukraine and the Constitution of Ukraine concerning land ownership, discovered and explored juridical (legal) conflict.

Keywords: *Land Code of Ukraine, Constitution of Ukraine, law (legal) conflict, land, government property, private property.*

Стаття надійшла до редакції 03.04.2013.